

El tercer i últim volum exposa des del procés contra el pedagog Francesc Ferrer i Guàrdia fins a la represa de l'edició de *La Revista Blanca* (1923), i hi relata aspectes cabdals de la seva vida, com el naixement de la seva filla, Frederica Montseny, o el seu retorn a la Barcelona del pistolisme i el sindicalisme revolucionari.

En definitiva, *Mi vida* és una obra farcida de documents —cartes i textos periodístics sobretot—, d'accions i passions, de sentiments, de molt poques alegries, però d'un dramatismes molt accentuat i intens. I, per sobre de tot, és un document fonamental per entendre la història de l'anarquisme i acostar-nos a alguns dels personatges més destacats del panorama nacional i internacional. Hem de celebrar, doncs, que des del món universitari es duguin a terme iniciatives com la reedició i posada al dia d'alguns dels textos fonamentals per conèixer millor el nostre passat. I, sens dubte, les memòries de Joan Montseny han esdevingut un clàssic, una lectura gaire ineludible per a qualsevol interessat en la història de l'anarquisme, no només en l'àmbit ibèric, sinó també a nivell europeu o, fins i tot, mundial.

Santiago IZQUIERDO BALLESTER
Universitat de Barcelona
santi.izquierdo@ub.edu

POUS I PAGÈS, Josep. *Per Catalunya* (2020). Edició a cura de M. Àngels Bosch. Figueres: Ajuntament de Figueres, 231 p.

L'aparició de *Per Catalunya*, aplec de textos de guerra de l'escriptor i polític Pous i Pagès és una bona notícia cultural i historiogràfica. Tanca un període i complementa molt eficaçment el volum *Al marge de la revolució i de la guerra* que el mateix dramaturg va publicar el 1937. Ara Maria Àngels Bosch presenta els escrits que faltaven. Complementa també, i molt bé, la biografia que la mateixa autora va publicar anteriorment per a l'Ajuntament de Figueres, el qual du a terme una modèlica labor cultural ajudant a la recuperació d'autors locals, per exemple Jaume Miravittles o Puig Pujades, iniciatives de relleu com l'estudi sobre la premsa de la capital de l'Alt Empordà o bé sobre la revista *Empordà Federal*. Un esplèndid catàleg d'edicions d'una de les ciutats més dinàmiques culturalment de Catalunya, tot i les limitacions econòmiques i sanitàries que posen en perill la normalitat de convivència, bàsica en la vida cultural.

L'obra ha anat a cura d'una especialista en el compromès novel·lista. Bosch s'ha dedicat molt i bé al seu protagonista i ha tingut cura d'una biografia modèlica en la qual esmicola,

gràcies als arxius familiars que se li van obrir de bat a bat, una vida intensa marcada pel compromís social, la catalanitat plena i un sentit literari molt i molt rellevant, com ens explicava Joaquim Molas fa mig segle a les aules de la Casa de Cultura de Sant Cugat del Vallès, quan hi va estar ubicada provisionalment la nau de la Universitat Autònoma de Barcelona. Efectivament, Pous i Pagès era ben vist per Molas, com per Bosch, i blasmat i silenciado pel franquisme dominant. Patí exili, a la vellesa, i morí en un retorn a la pàtria en condicions difícils, però en coherència amb la seva vida, com explica la biografia, excel·lent en detalls, curulla de documentació i amb notable capacitat sintètica.

L'autora, doctora en Filologia, catedràtica d'ensenyament secundari, ha dedicat la vida a l'autor. En feu la tesis doctoral, precisament amb Joaquim Molas el 1997 i en publicà el 1998 la biografia amb l'Institut d'Estudis Empordanesos, el qual desenvolupa, amb els seus *Annals* i edicions, una molt viva i útil activitat. També va publicar les memòries de l'exili (1939-1940) a *Afers de Catarroja*, en les quals va tenir cura de l'edició i feu un també adient i curós estudi introductori. Els seus treballs sobre Pous han estat definitius i constitueixen una sòlida aportació que cal valorar i apreciar. Els mitjans de comunicació

parlaren de redescoberta de Pous i de com l'estudiosa obrí la cortina d'una de les personalitats rellevants durant l'època en què Catalunya era catalana, com digué Mercè Rodoreda en resposta, en tornar de l'exili, a com veia el país tants anys després.

L'actualitat de l'autor es demostra, per exemple, quan arran el centenari de *La vida i la mort de Jordi Fragonal*, que hauria de tornar a ser lectura obligada a secundària, el Teatre Nacional de Catalunya representa *Rei i senyor*. Pous fou també un autor teatral notable tot i que la narrativa va ser el seu camp dominant. La novel·la *Revolta*, per exemple, Bosch la defineix en la introducció com un manifest ètic contra l'abús de poder, la denúncia —i mai tan viva com ara— de les lleis injustes i que tanmateix cal acatar, si bé des de la tragèdia grega el conflicte es viu i la dicotomia entre estat i societat mostra la lluita entre poder i raó, entre la llibertat i la mateixa justícia. El protagonista Gori és l'eix, un mistaire que és arrossegat per la tempesta, com ara els afectats per l'arbitrarietat actual d'unes autoritats que actuen com en el règim colonial o franquista i reten comptes només a la divinitat o la posteritat; és l'exemple que colpeix Pous i Pagès i en crea un personatge, com ha explicat a *Núvol* Bosch citant Lluís Duran, que va existir en una casa en aquesta

Figueres tan vital, federal i republicana, on cada empordanès tenia un rei al cos. El mistaire representa així, i enamora Víctor Català i tota una generació d'escriptors d'aquest segle d'or, com deia Joan Triadú, per la llibertat, la individualitat, la llibertat.

Després de la novel·lística, com *Revolta* —en el pròleg de la qual, copiat de l'*Anuari* de l'IEC del 1952, Carles Riba valora molt l'activitat pública i periodística de l'autor, que fou redactor en cap d'*El Poble Català*—, el mateix Riba qualifica aquest aplec, *Per Catalunya*, amb uns mots precisos: «Les pàgines del recull d'articles i de discursos titulat *Al marge de la revolució i de la guerra* (1937) estan a la memòria de tothom i poden ésser qualificades d'heroiques sense exageració».

Ara tenim la continuació d'aquell volum, els escrits, discursos i parlaments de Pous des del juny de 1937 fins al gener de 1939. Una obra nova, que ens acosta a qui durant la guerra, com li va dir Companys el març de 1937 en un míting compartit, què seria de Catalunya si els feixistes guanyaven la guerra i que això no succeiria. Deixem-ho, és massa trista la fi d'una nació. Tornem al volum. Les vint pàgines de la introducció de Bosch ens acosten a la vida quotidiana, va a Montserrat a treballar, revisa la tercera edició del *Fraginals*, treballa a l'Institut de les Lletres Catalanes i el

testimoniatge de la seva labor, constant, dinàmica, durant la guerra ara el podem tenir íntegre gràcies en aquest volum que tanca, amb *Al marge...* tot un període. Bosch escriu:

A qui s'adreça Pous? El públic a qui vol convèncer de respectar els drets humans, o a qui vol obrir els ulls, són aquells obrers que intenta captar cap al catalanisme. Més d'una vegada afirma que es dirigeix a tothom que tingui bona fe. També és molt escoltat pels menestrals. A vegades, com a la conferència de comiat de l'Ateneu, el seu públic són els intel·lectuals.

Per Catalunya expressa el moment de presa de consciència de l'obrerisme sobre el catalanisme, el dret d'autodeterminació, el dret històric de Catalunya. Tanmateix, entre els primers parlaments i els de 1938 s'observa una evolució en l'ús de la paraula «revolució» que fa pensar que, si bé el missatge polític és el mateix, en canviar les circumstàncies històriques de la guerra, i a mesura que la revolució s'ofega, passa a primer terme la política cultural —en el sentit de civilització contra barbàrie— i queda en segon terme la política revolucionària. Pous ha adoptat

l'actitud de l'escriptor compromès, i gràcies a la seva posició valerosa en contra dels anarquistes, però també en contra dels comunistes, s'ha apropiat d'un públic vast i ha esdevingut un símbol. D'alguna manera, es debat amb la pròpia consciència perquè intueix que aquella adhesió limita, en part, la seva llibertat personal. Per tant, prioritza els interessos democràtics i el nacionalisme per sobre de la lluita de classes.

Bosch que ha laborat intensament en els papers del fons Pous inclou, i és un encert, textos prohibits com un discurs que havia de dir per ràdio; tot i que aleshores fou prohibit, el publicà a la *Revista de Catalunya*. Altres que foren pronunciats no s'havien editat mai i en recupera els papers. El gruix són, així, parlaments i al·locucions en actes i sobretot a la ràdio, un articles de *La Publicitat* i unes poques conferències. El conjunt que esdevé no és només el testimoniatge d'un intel·lectual rellevant, que ja fora prou, sinó una visió, gairebé una diagnosi, de l'evolució del conflicte i ací rau més encara l'interès de l'obra. Esdevé una visió des de dins, per una veu intel·ligent i lliure de la cultura. Pel nostre gust haguérem afegit una entrevista, també és el pensament de l'autora; les de la guerra les coneixem bé atenent

que publicàrem les de polítics en el llibre *Entrevista a la guerra*, mentre que les d'intel·lectuals restaren inèdites per condicionament editorials. En aquest aplec que férem de les veus de la cultura, una vintena d'intel·lectuals parlarven de la guerra; el desembre de 1938 Pous digué a *Meridià*:

Dec afegir, tanmateix, que és impossible, per a nosaltres catalans, separar els dos aspectes del problema: el polític i el cultural. Essent la llengua l'instrument de la nostra cultura, és natural que els homes o els partits que es proposen de restringir llur lliure exercici, es col·loquin per aquest mateix fet entre els enemics de la nostra cultura. Així, encara que fos solament per raons artístiques, culturals, literàries, només podem estar al costat d'aquells que, en aquest punt, ens asseguren una plena llibertat d'expressió. L'experiència ha estat feta diferents vegades en el curs dels segles: cada vegada que hom ha volgut obligar els catalans a escriure en castellà, llur obra ha perdut tot el sabor, tota la força, tota l'originalitat: no ha estat altra cosa que una còpia inhàbil.

Encoratgem l'autora, si la salut que ens limita sempre, ho permet, a

seguir amb aquest autor, exhumant textos tan i tan rellevants. Potser d'*El Poble Català* i rescatar-los de la immensitat de les hemeroteques on costa tant de trobar, sense indexacions, materials específics. L'esmentat Riba tancava el seu escrit destacant el valor de Pous i Pagès: «Parlà quan hi havia perill de fer-ho; callà per principi, quan era dur per a un escriptor de restar en el silenci. Fou un escriptor combatiu, conscient que els mots comporten idees que cal defensar i guardar»; i és ben cert, vàrem llegir, d'adolescents *Quan ens fa nosa*, en l'edició d'Aymà del 1948, la llegírem els anys seixanta i ens va ja enganxar l'autor i posteriorment seguirem el poc que es publicà aleshores, per exemple *Tota la saviesa d'aquest món* o el citat *Fraginals* en les edicions de Rauter en aquella col·lecció «Albada». I haguérem d'acudir als llibreters de vell per recuperar obres com *De l'ergàstula* o *Revolta* en aquella meravellosa col·lecció «Biblioteca d'*El Poble Català*» on cada títol és una petita meravella formal, estilística i de contingut, amb els primers Josep M. Folch i Torres i Antoni Rovira i Virgili. Pous i Pagès és exponent d'una Catalunya vital molt interessant, la del primer terç del segle xx. D'ací que tingui lectors, atraguí encara i pugui esdevenir un excel·lent retrat per entendre i comprendre millor la gran

ruptura del xx que significà la Guerra Civil.

Rafael Tasis, amic, escriptor, compromès amb política, exiliat com ell, va escriure el pròleg de la primera obra que citaven d'aquella col·lecció «Albada»: «No s'inhibí mai de la vida del seu poble. Fou un patrici amatent a denunciar les errades i els perills, a avivar la fe i a predicar l'esperança. Si a les pàgines del recull *Al marge de la revolució i de la guerra* hi ha la demostració gairebé heroica d'aquesta voluntat de servir el seu poble amb la veu del seu seny, un recull de proses poètiques».

Josep M. FIGUERES

Universitat Autònoma de Barcelona

JosepMaria.Figueres@uab.cat

SALAS VIVES, Pere (2020). *L'espanyolització de Mallorca 1808-1923*. Pollença: El Gall Editor, 422 p.

Des de quan els mallorquins s'han sentit espanyols? Quan començaren a onejar banderes d'Espanya als balcons dels ajuntaments illencs? Tot-hom estigué d'acord amb l'adopció de la identitat espanyola basada en la cultura castellana? Totes aquestes preguntes i moltes altres són concii-